

رستم الحکماء تاریخ نگار یا توهم نگار

• مریم رنجکش

را چاپ و منتشر کرد. چاپ بعدی در سال ۱۳۵۲ انجام گرفت. (ص ۶) چاپ دیگری از این کتاب در سال ۱۳۸۰ به اهتمام عزیزالله علیزاده و از طرف انتشارات فردوس به چاپ رسید.

رستم التواریخ از سال ۱۱۹۳ هـ ق به تدریج تا سال ۱۱۹۹ تألیف یافت و به گفته مؤلف، کتاب در گوشه‌ای افتاده بود تا در سال ۱۲۰۹ و در زمان حکومت آقا محمدخان، با مساعدت دو تن از اقوام مادری خود که در خدمت آقا محمدخان بودند نوشته‌ها را جمع‌آوری کرد و در سال ۱۲۴۷، یعنی سال سی و هفتم حکومت فتحعلی شاه، به حضور شاهزادگان قاجاری رساند و مورد تأیید آنان قرار گرفت و مقدمه‌ای نیز به آن افزوده شد. (صص ۵۱-۵۳) اما در خاتمه کتاب، نویسنده می‌گوید که کتاب از سن ۱۴ سالگی تا ۲۰ سالگی به نگارش درآمد و تا سن هفتاد سالگی ملحقات و منضماتی به آن افزوده شد و تاریخ اتمام کتاب، محرم الحرام ۱۲۱۵ هـ ق ذکر شده است. (ص ۴۷۵) بدین ترتیب، در ابتدا و پایان کتاب، مؤلف دو خبر از نوشتن کتاب خود می‌دهد که حاکی از اغتشاش ذهنی اوست.

مؤلف در خصوص علت تحریر کتاب می‌نویسد که مخلص در سن ۱۴، ۱۵ و ۱۶ سالگی پای در دایره شاعری و انشاگری نهاد و به تصنیف و شعر پرداخت. (ص ۵۶) پدر وی، امیر محمدحسن فرش حکایت، به وی توصیه می‌کند که آنچه از زمان شاه سلطان حسین صفوی و وقایع زمان آن و آنچه که به چشم دیده یا از پدر و عم خود شنیده و حکایت‌هایی که در خاطر دارد، ذکر کند و به او سفارش

میرزا محمد هاشم یا سید هاشم حسین موسوی صفوی، ملقب به رستم الحکماء و متخلص به آصف، نوه امیر شمس‌الدین محمد کارخانه آقاسی است. وی از خانواده پدری به شیخ‌علی خان اعتمادالدوله زنگنه و از نسل مادری خود را به گنج‌علی خان امیرالامراء، امیر محمدحسین موسوی صفوی البرزانی اصفهانی می‌رساند. (صص ۵۵-۵۶، ۵۶، ۶۲، ۳۰۶) تاریخ تولد وی به درستی مشخص نیست. مؤلف می‌گوید در سن ۱۴ سالگی بود که کریم‌خان وفات یافت (۱۱۹۳ هـ ق) از این رو و براساس این خبر، سال تولد وی باید ۲۰۷ (هـ ق) و در اصفهان باشد. او به شیوه آموزش سنتی آن روزگار در مکتب‌خانه به تحصیل مشغول شد. (صص ۱۸-۱۹). رستم التواریخ یکی از آثار میرزا محمد هاشم است که محمد مشیری در سال ۱۳۴۸ آن را از روی نسخه دانشگاه توپینگن آلمان تصحیح و انتشارات امیرکبیر آن

مطالب کتاب مشحون است از تعریف، توصیف، تمجید و ذکر عناوین پرطمطراق نسبت به خود و دیگر قدرتمندان تاریخ این دوره

فنا داده است. (صص ۶۲-۴۱۴)

به ویژه عناوینی که محمد هاشم برای برخی از پادشاهان از جمله شاه سلطان حسین و بازماندگان حکومت صفویه به کار می‌برد، قابل تأمل است. از جمله از عناوین وی رب‌النوع همه ملوک، اولوالامر اعظم، مطاع و فرمانروای واجب‌الاطاعه لازم‌الاتباع است. به نظر می‌رسد که این عنوان‌های خاص، حاکی از قداست مذهبی حکومت صفوی در نزد مؤلف باشد، که سال‌ها پس از مرگ شاه و سقوط صفویه، همچنان با عنوان مذهبی از او یاد می‌شود. (صص ۶۹-۷۰-۱۴۶-۱۶۰). در ارتباط با مشروعیت حکومت، مؤلف می‌کوشد نسبت شاهان قاجاریه را به صفویه پیوند دهد و قاجاریه را ادامه دهنده حکومت مشروع صفویه بداند.

رستم‌الحکماء معتقد است که شاه سلطان حسین تا مدت ۲۵ سال چنان جهانبانی کرد که هیچ یک از ملوک و سلاطین پیشین و ... به خوبی آن سلطان پادشاهی نکردند. (صص ۸۸-۸۹-۹۸-۹۹) اما در نهایت، دولت‌ش آن چنان مغلوب و مقهور به ذلت کشیده شد که ذکر آن موجب ملال و غم شنوندگان خواهد شد. (همان) مؤلف این سقوط را به وزرا، امرا، خوانین، رؤسا، اکابر، اشراف، باشیان ... درگاه شاه منتسب می‌کند که از شراب نخوت مست و مغرور شدند. (صص ۹۰-۹۱).

مؤلف در خصوص فضای حاکم بر دربار در حرم شاه سلطان حسین و میرا دانستن وی از شکست و از دست دادن قدرت، می‌گوید: «از برای سلطان جمشید نشان، شاه سلطان حسین، آیات جهاد را نمی‌خواندند و افسانه‌های نامعقول به زبان می‌راندند و چون آن زبدهٔ ملوک به اندرون خانه بهشت‌آیین خود تشریف می‌بردند، زنان ماهروی ... به دورش فراهم و جمع می‌آمدند با هزار گونه تملق و چاپلوسی به خدمتش عرض می‌نمودند ... ای قبله عالم ... خرم چندان باش که ما

می‌کند که با دقت بشنود و به تحریر درآورد تا از او و مؤلف یادگاری بماند. (صص ۶۲-۶۳).

مطالب کتاب از زمان شاه‌سلطان حسین تا وفات آقامحمدخان قاجار و برادرزاده‌اش فتحعلی‌شاه قاجار است و شامل دوران شاه‌سلطان حسین، محمود افغان، اشرف، شاه طهماسب پسر شاه سلطان حسین، نادر شاه افشار، علی‌شاه برادرزاده نادر، ابراهیم، برادر علی‌شاه، میرزا ابوتراب مشهور به شاه اسماعیل، آزادخان افغان، علی‌مردان خان بختیاری، فتحعلی خان افشار، ابوالفتح‌خان، محمدحسن خان قاجار، کریم‌خان زند، علی‌مردان خان، جعفرخان زند، سید مراد خان زند، لطف‌علی خان زند، آقا محمدخان قاجار و فتحعلی شاه قاجار است.

(ص ۴۸) همچنان که از این فهرست پیداست از افرادی نام می‌برد که اصلاً پادشاهی نکردند ولی از کسانی مانند صادق خان، زکی خان و ابوالفتح‌خان ذکر می‌کند.

فارغ از قضاوت در خصوص چگونگی و کیفیت صحت یا کذب مطالب کتاب، این اثر حدود یک قرن از تاریخ ایران را شامل می‌شود. از ۱۱۰۵ هـ ق، جلوس شاه‌سلطان حسین به تخت سلطنت، تا خلع وی از حکومت و سقوط اصفهان در سال ۱۱۳۵ و ادامه آن تا سال ۱۲۱۲ هـ ق، یعنی جلوس فتحعلی شاه قاجار که روی هم حدود ۷۷ سال وقایع تاریخی را دربرمی‌گیرد.

این اثر از منظرهای گوناگون می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. نگارش کتاب در مجموع، جز در موارد اندک با زبان ساده و نثری روان نوشته شده است. مؤلف از دیدگاه خود در موارد ضروری بیت‌هایی از اشعار شعرای بزرگ گذشته ایران چون حافظ، سعدی، نظامی و یا آیات قرآن ضمیمه مطالب خود کرده است. و یا اشعاری از سروده‌های خود، که البته شیوا و نغز نیست، چاشنی مطالب خود کرده است که نشان می‌دهد مؤلف از محفوظه‌های ادبی و توان قلم‌زنی بی‌بهره نیست. کتاب رستم‌التواریخ را نمی‌توان صرفاً اثری تاریخی، اجتماعی یا سیاسی و اقتصادی قلمداد کرد. پراکندگی محتوای کتاب حاکی از عدم انسجام و طبقه‌بندی مطلب در ذهن مؤلف است که در ضمن تشریح موضوعی، به ناگاه به مطلب و موضوع دیگری گریز می‌زند. مطالب کتاب مشحون است از تعریف، توصیف، تمجید و ذکر عناوین پرطمطراق نسبت به خود و دیگر قدرتمندان تاریخ این دوره. تقریباً بدون استثنا همه گردن‌کشان و سرکردگان و مهاجمان خون‌ریز داخلی و بیگانه این دوره، والاچه و عالی‌جاه خطاب شده‌اند. حتی کریم‌خان زند، که به زعم نویسنده، خانمان دوپست‌ساله او را به دو ساعت به باد

جدا از شخصیت عجیب و بیمارگونه مؤلف، کتاب در یکی از دوره‌های بحرانی تاریخ ایران به لحاظ سیاسی اجتماعی و اقتصادی یعنی سقوط صفویه، روی کار آمدن افشاریه، زندیه و اوایل قاجار نوشته شده است

هشت شاخ داشت یا سر آدمی که دو رو داشت» وی همچنین از ریگ‌هایی با نام‌های رمل الصعود، رمل العشرت، رمل الابيض، ویژگی هر یک توصیف‌هایی، بیان می‌کند. (ص ۸۶-۸۷)

از گزارش‌های عجیب دیگر رستم‌الحکماء این است که می‌نویسد: «شاه سلطان حسین مهمانی به مناسبت بر مسند سلطنت نشستن اشرف سلطان [افغان] ترتیب می‌دهد. در این مجلس اشرف سلطان دیهیم و تاج کمر پادشاهی را به شاه سلطان حسین می‌دهد و از وی می‌خواهد که به امور پادشاهی بپردازد. شاه در جواب دست به گردن اشرف می‌آورد، رویش را می‌بوسد و دست وی را می‌گیرد و بر مسند

پراکندگی محتوای کتاب حاکی از عدم انسجام و طبقه‌بندی مطلب در ذهن مؤلف است که در ضمن تشریح موضوعی، به ناگاه به مطلب و موضوع دیگری گریز می‌زند

مکمل پادشاهی می‌نشانند ... می‌گوید: «ما از تو و اتباع تو شکایت نداریم؛ زیرا که تعدی و ظلم و جور بسیار از کارگزاران ستم‌پیشه و خیانت‌کار ما به شما رسید... شما را لابد خواستید که رفع ظلم و جور از خود نمایید و خدمت به اخلاص به دولت ما نمایید.» (ص ۱۶۷)

والاجاه محمودخان که داماد من بود، او را فرزند خود خواندم و از خدماتش کمال رضامندی دارم و باعث قتل اولاد و احفام، رفتار زشت و ناپسند ارکان و اعیان دولت شد و شما مورد بحث نمی‌باشید و اکنون بعد از وفات رحمت پناه، محمودخان تو را به فرزندی قبول فرمودیم و تو را نیز داماد و ولیعهد خود نمودیم.» (ص ۱۶۸) و بدین ترتیب محمدهاشم از ابراز رضایت شاه سلطان حسین و ایجاد ارتباط سببی، شقاوت‌های این دو را که غیرقابل انکار است توجیه می‌کند و سلطه ظالمانه آنان رامشروعیت می‌بخشد. در دنبال آن دم خروس ادعای رستم‌الحکماء پیدا می‌شود و میزان نفرت مردم آشکار می‌گردد. او می‌نویسد: «نامردی در کرباس مسجد تفنگی به طرف اشرف خالی می‌کند و به عون‌الله آسیبی به وی نمی‌رسد. اشرف از روی غیظ فرمان می‌دهد که «در روز جمعه بغتاً قتل عام نمایند. دو سه جمعه

هر یک از برای تلف شدن دشمنان نذرهای نیکو کرده‌ایم و ختم لعن چهارضرب پیش گرفته‌ایم که از برای مطلب‌شکافی، سیف قاطع است و هر یک نذر کرده‌ایم که شله زردی بیزیم که هفت هزار عدد نخود در آن باشد که هر نخودی را هزار مرتبه لا اله الا الله خوانده باشیم و بر آن دمیده باشیم و به چهل نفر فقیر بدهیم و دشمنان را منهرم و متفرق و دربه‌در بکنیم.» (ص ۱۴۳)

نویسنده دربارهٔ مناسبات و نقش علمای دوره حکومت شاه سلطان حسین می‌نویسد: در زمان رونق کار شاه سلطان حسین، یعنی ۲۵ سال اول، علما و فضلالی تقوی‌شعار و صاحب‌تصنیف و تألیف چون ملا محمدتقی، صاحب «کتاب حدیقه» و «شرح من لایحضر»، و آخوند ملامحمد باقر شهیر به مجلسی، مؤلف «بحارالانوار»، «حلیه‌المتقین»، «جلاءالعیون»، میرزا محمد تقی شهیر به الماسی و آقا جمال خوانساری بودند. (صص ۹۳-۹۴) ولی پس از آن، به مذمت علمای قشری دوران انحطاط شاه سلطان حسین می‌پردازد و می‌نویسد: «آن چند عالم فاضل که حامی و حافظ ملک و ملت بودند به عالم قدس ارتحال نمودند؛ پس زهاد بی‌معرفت و خرصالحان بی‌کیاست به تدریج در مزاج شریفش رسوخ نمودند و وی را از جاده جهانبانی و شاهراه خاقانی بیرون و در طریق معوج گمراهی وی را داخل و به افسانه‌هاغی باطل بی‌حاصل او را مغرور و مفتون نمودند ... و امور خرصالحی و زاهدی چنان بالا گرفت و امور عقلیه و کارهای موافق حکمت و تدبیر در امور نیست و نابود گردید.» (ص ۹۸)

مؤلف در ادامه، نظرش را در مورد ملامحمد باقر مجلسی تغییر می‌دهد می‌گوید «دیباچهٔ بعضی از مؤلفات علامه‌العلمایی آخوند ... ملامحمد باقر شیخ‌الاسلام، شهیر به مجلسی را چون سلطان جمشیدنشان و اتباعش خواندند که آن جنت آرام‌گاهی به دلایل و براهین آیات قرآنی حکم‌های صریح نمودند که سلسله جلیله ملوک صفوی نسل بعد نسل بی‌شک به ظهور جناب قائم آل محمد خواهد رسید. از این احکام قوی‌دل شدند و تکیه بر این قول نمودند و سررشته مملکت‌داری را از دست رها نمودند.» (ص ۱۱۵) مؤلف حتی تخاصم بین شیعه و سنی را متأثر از مطالعه مصنفات و مؤلفات علمای آن زمان می‌داند. (ص ۱۱۵) قسمت‌هایی از مطالب کتاب صرفاً ساخته و پرداخته ذهن و تخیلات مؤلف است، به طور مثال ذکر می‌کند در عجایب خانه که این عنوان نیز غریب به نظر می‌رسد: «اشیاء عجیبه و چیزهای غریبه بسیار یافت می‌شود از جمله: پوست مار سیاهی که ۲۰ ذرع طول و سه ذرع قطر آن است یا کله گوسفندی که شش یا

بنا به روش تاریخ‌نگاری این زمان، او صرفاً به ذکر حوادث و اخبار روزگار خود می‌پردازد که در بسیاری از موارد با خرافات، توهمات و تخیلات مؤلف آمیخته شده است

یک من می‌خورد» (ص ۴۰۸) بنا به نوشته رستم‌الحکماء وی سمت دولتی نیز در دوره فتحعلی شاه داشت. سمت مذکور ظاهراً به واسطه خبرچینی داستان ازدواج دختر حاجی محمدحسین خان صدر اصفهانی با حیدر میرزا فرزند اسحاق میرزا پسر شاه اسماعیل به فتحعلی شاه بود که به زعم نویسنده، این مواصلت فتنه‌های عظیم و فسادهای کبیره را موجب می‌شد. در ازای این خدمت شهنشاه پسند، رستم‌الحکماء به صمصام‌الدوله مخاطب شد و به سرکشیک باشی شاه منصوب شد و یک دست براق و اسباب حرب از کلاه‌خود و زره و چهار آینه و شمشیر و ... به وی عطا کرد و عبدالحسین خان، پسر حاجی محمدحسین خان صدر را، میزبان وی کرد و مقرر نمود که از امیرزادگان و حاکم‌زادگان، وزیرزادگان و کدخدازادگان ایران چهل نفر با براق و اسباب زرین در خدمتش چاکری کنند. (صص ۲۱۳-۳۶)

از ویژگی‌های بارز کتاب پورنوینگاری مکرر مؤلف و به کار گرفتن واژه‌های متسهجن در تشریح، اعمال و لذت‌جویی‌های غریزی حاکمان و زورمداران جامعه است که از نظر مؤلف پسندیده و نشانه قدرت به حساب می‌آید. و سرانجام کتاب با کشمکش‌های اوایل سلطنت فتحعلی شاه و حوادث آن (صص ۴۵۷-۴۶۵)، اسامی اولاد و احفاد فتحعلی‌شاه و القاب شاهزادگان (صص ۴۶۷-۴۷۱) به پایان می‌رسد.

نتیجه:

جدا از شخصیت عجیب و بیمارگونه مؤلف، کتاب در یکی از دوره‌های بحرانی تاریخ ایران به لحاظ سیاسی اجتماعی و اقتصادی یعنی سقوط صفویه، روی کارآمدن افشاریه، زندیه و اوایل قاجار نوشته شده است. با همه مبالغه‌های نویسنده اوضاع معشوش سیاسی، اجتماعی و اقتصادی از لابه‌لای مطالب نشان داده می‌شود که اخبار آن از پدر و نزدیکانش گرفته شده یا خود، شاهد و ناظر آن بوده است. بنا به روش تاریخ‌نگاری این زمان، او صرفاً به ذکر حوادث و اخبار روزگار خود می‌پردازد که در بسیاری از موارد با خرافات، توهمات و تخیلات مؤلف آمیخته شده است. گرفتن اخبار صحیح، سنت‌ها، ویژگی رفتارهای عشیره‌ای و ایلایاتی نیازمند دقت زیادی است که باید با آثار تاریخی دیگر این دوره مقایسه و سره از ناسره تشخیص داده شود.

پی‌نوشت:

۱. نامواره دکتر محمود افشار، ج ۵، به کوشش ایرج افشار، با همکاری کریم اصفهانیان، تهران، ۱۳۶۸.

چنین رفتار کردند. سپس علما و فضلا نزد وی رفتند که به سبب یک نامرد بی‌دینی می‌خواهی اهل یک شهر را قتل‌عام نمایی، او این کار ناپسند را موقوف و ترک می‌کند.» (همان).

ذکر کتاب‌خانه، کتب و ویژگی آنها، مشاهیر کتاب، (ص ۸۵)، عناوین باشیان (ص ۱۰۰)، پهلوانان (ص ۱۰۴) دوره صفویه بخشی از کتاب را تشکیل می‌دهد. چگونگی خدمت فتحعلی شاه قاجار به طهماسب میرزا پس از سقوط اصفهان (ص ۱۴۶) معاصر، اصفهان (ص ۱۵۲) دوران حاکمیت محمود و قتل وی توسط اشرف (صص ۱۶۰-۱۷۰) همچنین ظهور نادر و اختلافات نادر و فتحعلی خان قاجار و شرح حوادث آن قسمت دیگر کتاب است.

مناسبات و قوانین حاکم بر جامعه و شهر در دوره کریم‌خان (صص ۳۰۷-۳۰۸)

مناسبات علما و حکومت در دوره کریم خان به این صورت شرح داده شده است: «امای دولت از کریم‌خان خواستند که به جهت طلبه علوم و وظایف قرار دهد. کریم‌خان قبول نکرد، گفت ما وکیل دولت ایرانیم، از خود اموالی نداریم که به مالاها طلبه علوم بدهیم؛ از مالیات دیوانی که انفاذ خزانه عامره باید شود، به جهت لشکرآرایی و مرزبانی و ایران‌مداری چیزی به کسی نخواهیم داد و هر کس خدمت به دولت ایران می‌نماید، او را راقبه و مواجب مستمری خواهیم داد، به جهت ملازمان شرعی دولت ایران یعنی عالیجنابان کروی آدابان مقدس القابان امام جمعه و قاضی شیخ‌الاسلام و صدور و نایب‌الصدر و فیصلبان امور شرعیه مراجع مستمری قرار دارد.» (ص ۳۰۹)

قیمت کالاها (ص ۳۱۱)، مالیات شهر (۳۲۱)، اعتقادات مذهبی جامعه و حوادث دوره کریم‌خان (ص ۳۳۴) وضعیت آبادانی شهر شیراز (ص ۳۳۵)، شورش‌های محلی (ص ۳۳۶)، رشد ناهنجاری‌های جامعه، خرابیات و اسامی فواحش را بیان و تشریح می‌کند. اطلاعات این قسمت از کتاب تجزیة‌الاحرار و تسلیة‌الابرار، عبدالرزاق دنبلی اقتباس شده است.^۱ (صص ۲۵۸۰-۲۵۸۱)

سیاست خارجی کریم‌خان و اقدامات وی علیه سیاست توسعه‌طلبانه انگلیس و ایلچی‌های روم (ص ۳۸۳-۳۸۸) بخش دیگر کتاب را تشکیل می‌دهد.

از دروغ‌های شاهکار مؤلف آنکه می‌نویسد: «درویش بیراکی سیصدسال عمر کرد و مویش سفید نشده بود ... خوراکش نان فطیر، جو، شیر و آب تنباکو بود و هر قدر تریاک که به دست می‌آمد، چه

مرکز اسناد دیجیتالی مجمع ذخائر اسلامی

• علی ططری

کادر فنی و آموزش دیده مجمع ذخائر اسلامی، برای عکسبرداری از اسناد، به کتابخانه‌های مختلف معرفی می‌شوند، اسناد از محل کتابخانه، موزه یا منزل شخصی صاحب آن خارج نمی‌شود و صاحب اسناد از هر جهت مطمئن است که به اسناد وی ضرری نمی‌رسد. عمده رسالت مجمع ذخائر اسلامی در این بخش، حفظ اسناد و اطلاع‌رسانی به نسل کنونی و آینده است، از این رو به اسنادی که کمتر در دسترس هستند توجه بیشتری معطوف می‌دارد. پس از عکسبرداری در محل، اسناد کنترل می‌شود و چنانچه نقصی موجود باشد، رفع می‌گردد. فهرست‌نویسی و شماره‌گذاری نیز در همین مرحله انجام می‌گیرد. سپس نسخه‌ای از تصویر دیجیتالی در اختیار صاحب کتابخانه و نسخه‌ای نیز در اختیار گرافیکست مجمع قرار می‌گیرد. پس از فراهم‌آوری و سازماندهی اسناد برای چاپ، کلیه اسناد به صورت نسخه کتابی قابل مراجعه درمی‌آید.

ب - فهرست‌نویسی اسناد

اطلاعات مربوط به هر سند، در یک فرم ویژه درج می‌شود و اسناد و اوراق مربوط به هر کتابخانه، به صورت مستقل صحافی می‌شود و به صورت کتاب در می‌آید. مراجع می‌تواند با مرور فهرست، موارد مورد نیاز را یادداشت و سپس به اسناد مراجعه کند. از برنامه‌های آتی مجمع، آن است که کلیه این شناسه‌ها در بانک قرار گیرند و مراجع بتواند حتی بدون تورق شناسنامه اسناد، بلافاصله بر سند مورد نظر دسترسی یابد.

مرکز اسناد دیجیتالی مجمع ذخائر اسلامی، در سال ۱۳۸۳ تأسیس و راه‌اندازی شد. این مرکز نوپا، در آغاز به جهت احساس نیاز در کنار بخش نسخه‌های خطی و با عنوان «نسخه‌های خطی تک‌برگی» و «پا اوراق تاریخی کمتر از کتاب» شکل گرفت و به سرعت جایگاهی مستقل در مجمع ذخائر اسلامی یافت. هدف مرکز اسناد مجمع ذخائر اسلامی، از ابتدای تأسیس، اطلاع‌رسانی اسناد بود، از این رو، تفاوت عمده آن با سایر مراکز اسنادی در این است که فقط به جمع‌آوری اسناد نمی‌پردازد؛ بلکه در مدت کوتاهی پس از و فهرست‌نویسی، اسناد را معرفی و ترجیحاً منتشر می‌کند.

اطلاع‌رسانی مرکز از چهار طریق انجام می‌شود:

- ۱- تهیه فهرس دست‌نویس از اسناد؛
- ۲- درج نمونه‌های اسناد بر روی سایت ذخائر؛
- ۳- تهیه نسخه چاپ‌شده از کلیه اسناد دیجیتالی، و ارائه آن به صورت صحافی شده (به مانند کتاب) جهت استفاده مطالعه‌کنندگان حضوری؛
- ۴- چاپ اسناد منتخب از مجموعه‌های مختلف (اطلاع‌رسانی همگانی).

بخش‌های مختلف مرکز اسناد
الف - عکس‌برداری دیجیتالی از اسناد

ج - بازخوانی اسناد

این قسمت مهم‌ترین بخش مرکز اسناد مجمع ذخایر با گروهی از متخصصین است. در این بخش پس از بازخوانی تمامی متن شناسنامه‌ای کامل دربارهٔ وضعیت متن، و سجلات و خصوصیات سند تهیه می‌شود و موقعیت مهرها، امضاها و تمامی عبارات سند، حتی سجع مهرها نیز در آن مشخص می‌گردد.

در سال ۱۳۸۵، حدود یک هزار سند از اسناد موقوفات استان اصفهان بازخوانی شد و اکنون مجلدات اولیه آن مرحله نهایی و سازماندهی چاپ را می‌گذرانند. روش بازخوانی اسناد در این مرکز، سبکی نوین و کارآمد است، که پس از انتشار مجموعه اسناد موقوفات اصفهان با رفع نواقص احتمالی، به سبکی ملی تبدیل خواهد شد. بعضی از اسناد مورد مرافعه نیز به این مرکز احاله شده است که مجمع، بدون دخالت در کیفیت مرافعات و طرفین دعوا، صحت و سقم اسناد، مهرها و امضاها را بررسی کرده است.

د - آموزش نیروی انسانی

آموزش نیروی انسانی و تربیت نسل کنونی برای نهضتی ملی در امر اسناد کشور، که حامل بخشی بسیار عظیمی از تاریخ ناگفته و نانوشته این مرز و بوم است، ضرورتی است که انکار آن شایسته نیست. در مرکز اسناد ذخایر اسلامی، ابتدا محققان مرکز، در برنامه «مدرسه مخطوطات»، که از ابتکارات مجمع ذخایر اسلامی است، طی دوره‌ای پنج‌ماهه به «آموزش بازخوانی مطالعه اسناد می‌پردازند و سپس دوره علمی مطالعه اسناد را آغاز می‌کنند.

مجمع ذخایر با یاری طلبیدن از متخصصان این حوزه، امیدوار است در سال آینده دامنه آموزش نیروی انسانی را گسترش دهد و از علاقه‌مندان با گرایش‌های مختلف در حوزه اسناد پذیرش نماید.

ه - انتشارات

۱- چاپ اسناد منتخب

مجمع ذخایر، در پی رسالت اطلاع‌رسانی همگانی و به جهت درک ضرورت توجه به اسناد، به انتشار اسناد همت گمارده است.

تاکنون هفت مجموعه از اسناد بدین شرح به چاپ رسیده است: - مجموعه اسناد، میرزا محمد کاظمینی - یزد، تألیف: سید جعفر حسینی اشکوری؛

- نامه‌های تاجران تألیف: سید صادق حسینی اشکوری؛

- مراسلات، تألیف: سید صادق حسینی اشکوری؛
- مجموعه اسناد افشین عاطفی - کاشان در دو جلد، تألیف: سید صادق حسینی اشکوری؛

- اسناد آشتیان، تألیف: صادق حضرتی آشتیانی؛
- اسناد مجتهدالزمان بیدگلی، تألیف: سید صادق حسینی اشکوری.

علاوه بر این، مجموعه‌های ذیل مراحل آماده‌سازی یا چاپ را می‌گذرانند:

- اسناد رحمت‌آباد خوانسار؛
- اسناد کتاب‌خانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه اصفهان؛
- اسناد خاندان شاهمیری - تفرش؛
- اسناد اردکان؛
- اسناد میبد.

مجمع ذخایر اسلامی امیدوار است، با یاری خداوند متعال، بتواند هر سال به طور منظم، حداقل پنج جلد کتاب به چاپ برساند. بنابراین، علاقه‌مندان می‌توانند هر دو ماه یک‌بار، منتظر چاپ یک اثر در زمینه اسناد باشند؛ هر چند مرکز تلاش می‌کند از برنامه زمان‌بندی شده جلوتر باشد. آخرین توضیح این‌که، حاصل تلاش مجموعه مرکز اسناد مجمع ذخایر اسلامی، در طول سه سال فعالیت، تدوین و انتشار هفت جلد اسناد، تدوین و آماده‌سازی بیش از ده جلد که تا سال آینده به زیور طبع آراسته می‌گردد و جمع‌آوری حدود سی‌هزار سند دیجیتالی است که از همه آنها توسط کادر مجمع، در کتاب‌خانه‌ها و شهرهای مختلف، عکسبرداری شده است.

مجموعه این اسناد، از عصر صفوی تا عصر حاضر و اغلب مربوط به عهد قاجار در برمی‌گیرد و تنوع در خور توجهی دارد. و از اسناد تاریخی و سیاسی گرفته تا عقدنامه، دین‌نامه، صلح‌نامه، استشهاده، نامه‌های اداری، قبض‌ها، نامه‌ها و خطوط گوناگون، قطعات هنری، وقف‌نامه و ... را شامل می‌شود.

مجموعه اسناد منتشر شده در مرکز ذخایر اسلامی اشاره

مرکز ذخایر اسلامی، علاوه بر فعالیت‌های علمی در حوزه نسخه‌های خطی و دیجیتالی کردن اسناد و اوراق تاریخی، در حوزه چاپ آثار اسنادی و در دسترس قرار دادن اسناد و آثار متنوع و مهم برای پژوهش‌گران حوزه اسناد نیز، فعالیت دارد. چاپ و انتشار

هفت جلد کتاب در موضوع «اسناد محلی» از جمله این فعالیت‌هاست. با توجه به این که اخیراً مطالعات «تاریخ محلی» در پژوهش‌های تاریخی جایگاه ویژه‌ای یافته است، ارائه این اسناد به محققان این حوزه، آنان را در دریافت نتایج علمی و جهت‌یابی صحیح فرضیه‌ها یاری می‌رساند.

هر چند، چاپ و انتشار اسناد به هر نحو ممکن و با هر بضاعت علمی، قابل تحسین و ستودنی است؛ اما چند نکته در این مورد، گفتنی به نظر می‌آید. از آن‌جا که برخی از اسناد ارائه شده در کتاب‌های مذکور، ناخوانا هستند، پس، چه مناسب می‌نمود که رونوشت اسناد به همراه تصاویر آن‌ها به چاپ می‌رسید. همچنین، این اسناد با توالی زمانی و ترتیب تاریخی تنظیم نشده‌اند و گاه، چینش اسناد در بعضی کتاب‌ها از انسجام لازم برخوردار نیست. بدین معنی که اسناد به لحاظ موضوعی از یکدیگر تفکیک نشده‌اند.

حال، با توجه به مطالب مذکور، به معرفی مجموعه آثار اسنادی منتشر شده توسط مرکز ذخایر اسلامی می‌پردازیم.

■ فهرست نسخه‌های خطی و اسناد کتابخانه مجتهدالزمان

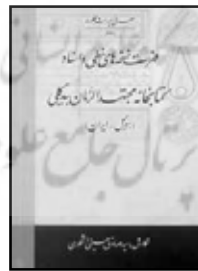
بیدگلی

■ سید صادق اشکوری

■ مرکز ذخایر اسلامی، قم، ۱۳۸۵، چاپ اول، قطع وزیری،

۲۷۶ صفحه

کتاب «فهرست نسخه‌های خطی و اسناد کتابخانه مجتهدالزمان بیدگلی» به کوشش سید صادق حسینی اشکوری به سال ۱۳۸۵ در دو بخش نسخه‌های خطی و اسناد به زیور چاپ آراسته شده است. در بخش نخست این کتاب، ۴۰ نسخه خطی موجود در کتابخانه مجتهدالزمان بیدگلی معرفی شده است. بخش دوم که ۳۹۰ برگه سند را در خود جای داده است؛ از دو جهت موضوع و تاریخ، قابل بررسی است.

نگاه موضوعی

از جهت تنوع، این اسناد در بیش از بیست موضوع قابل دسته‌بندی هستند. از آن میان، صلح‌نامه‌ها و سپس اجاره‌نامه‌ها بیشترین مورد را به خود اختصاص داده‌اند. از موارد دیگر می‌توان به رهن‌نامه، سند مالکیت، شرح حال، صلح‌نامه، عریضه، عقدنامه، نکاح‌نامه، وصیت‌نامه، وقف‌نامه، و کالت‌نامه، هبه‌نامه و اشاره کرد.

نگاه تاریخی

اما از نظر تاریخی، قدیمی‌ترین سند این مجموعه، مربوط به سال ۱۲۲۴ هـ. ق. و جدیدترین سند مربوط به سال ۱۳۹۷ هـ. ق. است.

به نکات بارز اسناد این اثر می‌توان بدین ترتیب اشاره کرد:

۱- تنوع مهرها و خطوط اسناد: بسیاری از مهرها، علاوه بر شکل‌های زیبای هنری و سنتی و قوت خطاطی، مربوط به عالمان و دانشمندان دو سده گذشته است؛ گوشه‌هایی از تاریخ اجتماعی ایران را می‌توان از میان این اسناد باز شناخت.

۲- اسناد محلی (بیدگل - کاشان): اکثر این اسناد سندهایی است در مورد مسائل شرعی، قانونی، سیاسی و اجتماعی مردم در حوزه جغرافیایی بیدگل - کاشان، که بدون شک برای پژوهش‌گران قابل استفاده و استناد خواهد بود.

کتاب «اسناد کتابخانه مجتهدالزمان بیدگلی» به طور کلی شامل تصویر ۱۴۹ سند است و همچون دیگر آثار منتشر شده در حوزه اسناد مرکز ذخایر اسلامی، تصویر اسناد بدون رونوشت به چاپ رسیده است.

در پایان کتاب نیز هفت فهرست مجزا بدین مضمون درج شده است: ۱- فهرست الفبایی ۲- فهرست موضوعی ۳- فهرست مؤلفان ۴- فهرست اعلام و اشخاص ۵- فهرست جاها و امکنه ۶- فهرست کاتبان ۷- فهرست سجع مهرها

این فهرست‌ها از آن جهت که به سرعت موضوعات مورد جستجوی محققان را در اختیارشان قرار می‌دهند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند.

■ اسناد آشتیان

■ صادق حضرتی

■ با مقدمه سیدصادق حسینی اشکوری

■ مرکز ذخایر اسلامی، قم، ۱۳۸۵، چ اول، قطع وزیری، ۲۲۱

صفحه.

«اسناد آشتیان» یکی دیگر از مجموعه اسناد منتشر شده توسط مرکز ذخایر اسلامی است که شامل تصویر ۱۶۲ برگ سند از «اسناد تاریخی» مکاتبات مربوط به حکمرانان عراق، بسطام، شاهرود، سمنان، اتابک اعظم، میرزا یوسف مستوفی الممالک، میرزا حسن مستوفی الممالک، نایبان محلی آشتیان، فراهان، رعایا و کخدایان خلجستان، گرگان، افراد عادی و چند سند در مورد حضور قشون روس در ولایات عراق و نیز نمونه‌هایی از دست‌نوشته خط‌نویسان، میرزاها، ملاها و کاتبان محلی در زمینه تقسیم‌نامه، عقدنامه، وقف‌نامه،

صلح‌نامه، بیع‌نامه و ... است.

مجموعه اسناد مذکور، که برگرفته از چند مجموعه‌ی خانوادگی و خصوصی در آشتیان است، به دلیل ارائه‌ی برخی اسناد بارزش به ویژه اسناد محلی آشتیان اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد. قدیمی‌ترین سند ارائه شده «وقف‌نامه مرحوم درویش علی‌بیگ

به سال ۱۰۷۰ قمری است. بدین ترتیب این اسناد مطالب تاریخی ارزشمندی از دوره زندیه تا پهلوی دوم را دربردارد.

تدوین‌گر این مجموعه، «هدف از تهیه و تنظیم آن را پاسداری از موارث فرهنگی و ارزشمند گذشتگان و نیاکان و انتقال آن به آیندگان» می‌داند، تا مورد استفاده پژوهشگران و علاقه‌مندان قرار گیرد.»

با توجه به مزایای بی‌شمار کتاب، همچون درج فهرست اعلام، اشخاص و مکان‌ها در پایان کتاب و ارزش علمی - پژوهشی اسناد آن در زمینه تاریخ محلی معاصر، یک مشکل عمده نیز در آن به چشم می‌خورد و آن، این که تصاویر تعدادی از اسناد ناخوانا هستند که لزوم درج رونوشت این گونه اسناد را نشان می‌دهد. هم‌چنین، اگر در مقدمه، به گونه‌ای مفصل به معرفی اسناد پرداخته می‌شد، شناخت و چگونگی کاربردی آن‌ها توسط پژوهش‌گر سهولت بیشتری می‌یافت. در پایان، به برخی از مهم‌ترین اسناد موجود در مجموعه اسناد آشتیان می‌توان اشاره کرد. از آن جمله: «نامه مستوفی‌الممالک به محمد رفیع‌خان، نایب‌الحکومه آشتیان، گرگان و دهات خلجستان»، «نامه میرزا حسن مستوفی‌الممالک به محمد رفیع‌خان، نایب آشتیان و گرگان در وصول مال‌الاجاره و رسیدگی به چهار خروار کسری گندم بابت اجاره طاحونه وقفی مرحوم میرزااحسین گرگانی»، «نامه مستوفی‌الممالک به عموم ریش‌سفیدان و رعایای آشتیان و گرگان و دهات خلجستان در واگذاری عمل آشتیان به محمد رفیع»، «مکتوب میرزا حسن مستوفی‌الممالک به نیابت حکومت در موضوع شکایت علما و رعایای گرگان از سوء سلوک حاجی محمد گرگانی و پسرانش و عزل وی از سمت کدخدایی، ربیع‌الثانی ۱۳۱۷»، «مکتوب اتابک اعظم به معتمد اسلطان محمد رفیع‌خان نایب‌الحکومه آشتیان، گرگان و دهات خلجستان»، مبنی بر اینکه وجود مشارالیه در آشتیان لازم و ضروری است و نبود وی باعث نزاع و درگیری در محل شده است، «نامه اتابک اعظم به سرتیب محمد رفیع‌خان نایب آشتیان و توابع، در مورد غلامعلی بیگ آدم جناب مستشارالملک در گرگان که باعث آزاد و اذیت عیال و صفار مرحوم حاجی محمد گرگانی گردیده

و تأکید شده که بی‌عدالتی و شرارت مذکور رفع گردد»، «برگه‌های تعیین خسارات وارده به دولت و اتباع دولت علیه ایران به واسطه تجارت قشون و مأمورین دول متحاربه در آشتیان، دستجرد، قراء جعفرآباد، کردیجان، گرگان و نادر آباد، «رونوشت استفتاء از حضرت آیه‌الله آقا شیخ عبدالکریم حائری (ره) در مورد جاده در دست احداث فراهان، تفرش، آشتیان، رودبار، بزلجو به سلطان آباد، از محل زکات جایز است یا خیر، (به صورت چاپی)، و ...

■ مراسلات: منتخبی از اسناد کتابخانه میرزا محمد کاظمینی (یزد

- ایران)،

■ به اهتمام: سید صادق حسینی اشکوری

■ مجمع ذخایر اسلامی، قم، ۱۳۸۵، چاپ اول، ۲۴۰ صفحه

«مراسلات» یکی دیگر از آثار مرکز ذخایر اسلامی است که در سال ۱۳۸۵ به اهتمام سید صادق حسینی اشکوری تدوین شده است و آن گونه که از عنوان این مجموعه پیداست، شامل مراسلات یا نامه‌هایی با موضوعات مختلف است. این مجموعه شامل نامه‌های سیاسی، ادبی، عریض، شکوائیه‌ها، طلب‌نامه‌ها،

نامه‌های عالمان، ادیبان، مردمان عادی و عریضه‌نگاران می‌شود و به لحاظ زمانی اغلب به دوره قاجار مربوط است.

اسناد درج شده در این مجموعه، برگرفته و منتخبی از اسناد کتابخانه میرزا محمد کاظمینی است و آن گونه که مشخص است، بیشتر این اسناد به حوزه جغرافیایی منطقه یزد مربوط است.

تدوین‌گر، انگیزه خود را از چاپ این کتاب «ارائه فرهنگ کهن‌تر به نسل جدید» و همچنین آشنا کردن محققان با سبک نگارش، مکاتبات، انواع خطاب‌ها، لقب‌ها، «بررسی نوع خطوط، انواع مهرها، امضاها، نوع مرکب و کاغذ»، و دهها نکات تاریخی و اجتماعی دیگر اعلام می‌کند.

از مهم‌ترین آثار این مجموعه، می‌توان به اسناد زیر اشاره کرد: «وقفی بودن بعضی از اراضی معصوم‌آباد و دستور حسام‌السلطنه»، «نمونه برگه امانت پستی از پست‌خانه اصفهان به پست‌خانه یزد، ۲۵ رجب ۱۲۹۸»، «قیمه ظل‌السلطان به احمدخان، ۲۳ شعبان ۱۲۳۵»، حکم حسام‌السلطنه بر دادخواهی از مظلومان و این که هر کسی عریضه‌ای دارد درب خانه‌اش به خان‌باشی بدهد و تصریح به اینکه هیچ عرضی بی‌جواب نمی‌ماند، ذی‌قعدة ۱۲۹۱» و ...

بی‌گمان، مطالعه این کتاب برای پژوهشگران تاریخ دوران قاجار

و معاصر مؤثر خواهد بود.

یزدی، ۱۳ جمادی الثانی ۱۳۳۶»، و ...

■ نامه‌های تاجران: منتخبی از اسناد کتابخانه میرزا احمد کاظمینی (یزد - ایران)
■ سید صادق حسینی اشکوری،
■ قم، مرکز ذخایر اسلامی، ۱۳۸۵، ج اول، قطع وزیری، ۲۴۸ صفحه

■ مجموعه اسناد کتابخانه افشین عاطفی (کاشان - ایران) دفتر اول و دفتر دوم،
■ به کوشش سید صادق حسینی اشکوری،
■ مجمع ذخایر اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵، دفتر اول، ۲۳۳ صفحه و دفتر دوم: ۲۳۳ صفحه، قطع وزیری

«نامه‌های تاجران»، عنوان دیگری از مجموعه اسناد مرکز ذخایر اسلامی است و شامل اسناد مربوط به تجار یزد است، که در کتابخانه میرزا محمد کاظمینی نگهداری می‌شوند. این مجموعه اسناد، شامل نامه‌هایی است که میان تجار یزد و یا بین تاجران یزدی و افراد دیگر رد و بدل شده است. دریافت اطلاعاتی از طبقه تجار یزد و چگونگی برخورد و روابط تجاری بین بافق، بمبئی، کرمان، رفسنجان و شیراز با یزد، به خصوص در نیمه نخست سده چهاردهم قمری، از ویژگی‌های اسناد مورد نظر است.

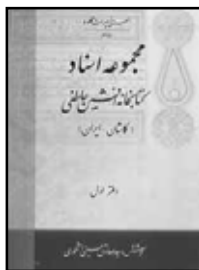
در این مجموعه دو جلدی، ۴۳۴ سند با موضوعات متنوع با دوره‌ی زمانی یک صد و پنجاه سال اخیر آورده شده است. مجموعه اسناد عاطفی برگرفته از اسناد خصوصی خانواده عاطفی در کاشان است. که موضوعاتی مانند: صلح‌نامه، استتسهاده، نکاح‌نامه، اجاره‌نامه، سند مالکیت، نامه‌های رجال سیاسی و فرامین حکومتی را دربرمی‌گیرد. اسناد متفرقه، رقعات خوش‌نویسی و اشعاری به خط شاعران کاشان نیز در کتاب به چشم می‌خورند.

همچنین، مواردی چون نحوه صادرات و واردات، قیمت اقلام تجاری و ... اطلاعات اقتصادی - آماری، اجتماعی، فرهنگی و ... ارزشمندی در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد که بدین‌روی، نتایج قابل اعتمادی در بررسی‌های تاریخی به دست می‌آید.
از نکات قابل توجه این نامه‌ها آن که، برخلاف دیگر اسناد متعلق به دوره قاجار، مانند نکاح‌نامه‌ها، صلح‌نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی که عمدتاً مهمور هستند، بسیاری از نامه‌های تجار مهر ندارند. از ۱۸۷ سند ارائه شده در مجموعه اسناد تاجران، به غیر از چند مورد، بقیه شامل نامه‌ها و تلگراف‌های تجار است. در این میان، درج ۷۶ تصویر از پاکت نامه‌ها جالب توجه است. در اینجا به برخی از مهم‌ترین اسناد این مجموعه اشاره می‌کنیم. نظیر: «نامه حاج‌علی محمد توکلی به آقا محمدحسین تاجر یزدی، سال ۱۳۱۴ ق.»، «نامه سربگردار (تلگراف لاستر) رشید ابن جمشید در بمبئی جهت آقا محمود تاجر یزدی در یزد، به تاریخ غره رجب ۱۳۳۷»، «نامه آقا حسین بن محمد تقی یزدی به آقا محمد حسین تاجر یزدی، ۱۹ ذی‌قعدة ۱۳۱۱»، نامه محمد کرمانی از کرمان به یزد برای آقا محمد حسین تاجر یزدی، ۲۰ رجب ۱۳۱۲»، «نامه بهمن اردشیر حقیقت از بمبئی به یزد حضور آقا محمود برخوردار یزدی، ۱۹ شعبان ۱۳۵۰»، رقیمه رشید ابن جمشید از بمبئی با عنوان تلگرافی (لاستر) برای آقا محمد حسین تاجر

جلد اول

جلد اول این مجموعه در سه بخش تدوین شده است: بخش اول: اسناد حکومتی و سیاسی، مشتمل بر ۸۲ سند بخش دوم: نامه‌ها و مراسلات، شامل نامه‌هایی که به مناسبت‌های مختلف نگاشته شده‌اند، مشتمل بر ۷۷ سند بخش سوم: اسناد متفرقه، شامل صفحات و اوراقی با موضوعات متنوع، مشتمل بر ۵۸ سند.
از مهم‌ترین اسنادی که در جلد اول به چشم می‌خورد، به این موارد می‌توان اشاره کرد:

«نامه امین‌الدوله (صدراعظم) به مظفرالدین شاه و جواب شاه در حاشیه نامه»، «دست‌خط مظفرالدین شاه به امین‌الدوله»، «حساب جمع و خرج سفر فرنگستان و تعهداتی بین ایران، فرانسه و انگلستان در چهار صفحه»، «نامه‌ای خطاب به معتمدالسلطان کاشان بامر مشیرالدوله وزیر عدلیه»، پیش‌نویس نامه ماشاءالله خان کاشی (سردار جنگ) به اهالی تحت نظارت»، «اولین تعرفه انتخاباتی در کاشان»، «فرمان مظفرالدین شاه در ذی‌حجه ۱۳۱۳ ق.»، «نامه فرخ‌خان امین‌الدوله به حاج محمد حسین امین‌التجار کاشان در خصوص بافتن و تهیه مخمل مشکی جهت ضریح مبارک حضرت امام (رضاع)»، «فرمان فتح‌علی‌شاه، محرم‌الحرام ۱۲۴۰ ق.»، نامه‌ای از امین‌الدوله

سند، که به لحاظ زمانی از دوره صفویه تا دوره پهلوی را دربرمی‌گیرد، چاپ شده‌اند.

از جمله مهم‌ترین اسناد این مجموعه می‌توان به این موارد اشاره کرد: «فرمان شاه طهماسب در رسیدگی به امور قپانداری درب مهریجرده به سال ۱۰۵۶»، «فرمان فتحعلی شاه قاجار در عفو مالیات

قریه شمس‌آباد ماهورین شیراز به سال ۱۲۱۶ ق»، «فرمان محمد شاه قاجار در تولیت املاک موقوفه بلوک قیر و کازرین به سال ۱۲۵۳ ق»، «فرمان ناصرالدین شاه در مورد روستای غرده از محال نور به سال ۱۲۷۶ ق»، «نامه ناصرالدین شاه به میرزا محمد قوام‌الدوله به سال ۱۲۶۹ ق»، «نامه کنسول انگلیس در یزد به میرزا محمدعلی خان به سال ۱۳۳۵، فرمان ناصرالدین شاه در نصب حسین‌علی‌خان بن امام قلی لشکر نویس به سمت سررشته‌داری فوج پنجم شقاقی به سال ۱۳۰۵ ق»، «فرمان ناصرالدین شاه در اعطای منصب لشکر نویسی، دیوان همایونی به میرزا امام‌قلی سررشته دار به سال ۱۳۰۳ ق، نامه ولیعهد (عباس‌میرزا) به محمد علی میرزا نایب اول پیش خدمت باشی در حکم رسیدگی به امور الاتیمور گرمرد»، و ...

این اسناد، که برای نخستین بار منتشر شده‌اند، به لحاظ مکانی عمدتاً به منطقه یزد مربوط می‌شوند و به جهت مطالعات تاریخ محلی یزد در دوره صفویه و قاجار از اهمیت قابل توجهی برخوردارند.

(صدراعظم) به مظفرالدین شاه و پاسخ شاه در حاشیه»، «نامه انجمن شریعت به وزیر داخله»، «نامه آیت‌اله سید حسن مدرس به حاج امین‌الدوله»، «پیش‌نویس تأسیس کمپانی بین روس و ایران»، «وقف‌نامه و اجاره‌نامه پنجاه‌ساله چشمه فین کوچک، ۸ جمادی‌الثانی ۱۲۱۹ ق»، «تلگراف مرحوم آخوند خراسانی که در کاشان چاپ شده - ۱۸ شوال ۱۳۲۷ ق»، «دعوت جشن انقراض قاجاریه از طرف جمعیت ملیون کاشان» و ...

جلد دوم

جلد دوم در سه بخش تنظیم شده است:

بخش اول: اسناد شرعی: شامل انواع قبالة‌نامه، صلح‌نامه، بیع‌نامه، اجاره‌نامه، شراکت‌نامه، استشهادیه، وقف‌نامه، وکالت‌نامه، اقرارنامه و دیگر اسناد شرعی که در این بخش ۱۳۰ نسخه منتخب ارائه گردیده است.

بخش دوم استفتائات، هر چند این بخش قسمتی از اسناد شرعی است، اما به جهت اهمیت موضوع، به صورت مستقل درج شده است و شامل ۴۳ سند است.

بخش سوم: اسناد هنری، رقعات و قطعه‌های هنری که با خطوط زیبا و به مناسبت‌های مختلف نگاشته شده است، موضوع اسناد این بخش را به خود اختصاص داده‌اند و به طور کلی تعداد آن‌ها ۴۴ سند است. از مهم‌ترین اسنادی که در دفتر دوم مجموعه اسناد کتابخانه افشین عاطفی ارائه شده است، می‌توان به این موارد اشاره کرد: «استفتاء از آیت‌الله ابوالحسن اصفهانی درباره مرام‌نامه اجتماعین کرمانشاهان»، «شکسته نستعلیق - دوره مظفرالدین شاه قاجار»، «شکسته نستعلیق - مطلبی از غزالی در نصیحه‌الملوک و تصریح به کتاب المعجم فی آثار ملوک العجم، که نام را قم پاک شده است»، «متن ادبی مربوط به دارالسلطنه تبریز» و ...

مطالعه و پژوهش بر روی این اسناد برای محققان و پژوهشگران دوره قاجار و هم‌چنین تاریخ محلی (کاشان) بسیار مهم است.

■ مجموعه اسناد کتابخانه میرزا محمد کاظمینی (یزد - ایران)، دفتر اول،

■ به اهتمام: سید جعفر حسینی اشکوری،

■ نشر مجمع و ذخایر اسلامی، قم، ۱۳۸۳، چاپ اول، ۲۵۲

صفحه

اسناد این کتاب با موضوعاتی چون فرمان‌های حکومتی، وقف‌نامه‌ها، نکاح‌نامه‌ها، بیع‌نامه، صلح‌نامه و ... با ارائه ۲۲۰ تصویر

